

SKUP 2008 – 24

Prosjekt:	Kjeltringer
Medarbeider:	Thomas Ergo
Publikasjon:	Norsk kriminalkrønike
Publisert:	2008
Medium:	Bok
Tema:	Kriminalitet

METODERAPPORT

Journalist: Thomas Ergo

Tittel: ”KJELTRINGER Dokumentar fra en lukket underverden”

Forlag: Nordisk Kriminalkrønike

Publisert: 31. oktober 2008

Adresse: Thomas Ergo, Nymansvn. 175, 4015 Stavanger

Mob: 94 79 79 77

1. HVORDAN DET STARTET

Høsten 2004 skrev jeg, ved siden av min daværende jobb som reporter ved Dagbladets Stavanger-kontor, en reportasje for Nordisk kriminalkrønike, som årlig gir ut ei bok med kriminalhistorier fra Norden. Det var forlagets redaktør, Bjørn Enoksen, som hyret meg til å skrive om det såkalte TS-ranet i Rogaland høsten 2000, og alle opprullingene som fulgte i kjølvannet. Det framsto som en helt grei jobb – verken mer eller mindre. Men etter å ha levert reportasjen, der jeg intervjuet noen gjerningsmenn og ofre, primært fra det spektakulære ransforsøket i mangemillionær Trygve Stangelands bolig på Jæren, var jeg dypt fascinert. Det såkalte TS-komplekset inkluderte et 40-talls straffede og dømte gjerningsmenn, enda flere saker og et svært høyt antall ofre. Sakene dreide seg om alt mellom himmel og jord: drap, tidenes narkosmuglersak - fra Spania til Vestlandet, væpnede bankran, torpedovirksomhet, personran, prostitusjonsvirksomhet, voldtekt, trusler mot innsatte, vendettaer og fysiske avstraffelser av kriminelle, trusler mot polititjenestemenn, tyveri, innbrudd og så videre. Sakskomplekset inkluderte en statsfinansiert etterforskning rettet mot personer i og rundt Hells Angels i Rogaland, en sentral bakmann fra samme mc-klubb, og en politiinformant og stortyster som nesten framforhandlet seg tidenes vitnebeskyttelseskontrakt, før han så seg nødt til å gå under jorda.

Et tungt kriminelt nettverk, som i årevis hadde fått herje relativt fritt i Rogaland, var blitt rullet opp - og sjeldent godt dokumentert. Det var et perfect case – for enhver som kunne tenke seg å se nærmere på det kan sies å være et typisk norsk kriminelt nettverk.

2. PROBLEMSTILLINGEN

Allerede i desember 2004, etter å ha levert nevnte reportasje, fløy jeg for egen regning fra Stavanger til Gardermoen og tok toget til Ringerike fengsel for å dybdeintervjue en av sakskompleksets mange gjerningsmenn, med tanke på ei egen dokumentarbok. Jeg husker jeg sa på telefon at jeg ville formidle hvordan han opplevde bankranene han sto bak, hvordan livet som kriminell var, hvordan han tenkte der og da – og siden. ”Hva får jeg ut av dette?” spurte han. ”En ærlig og usminket historie,” svarte jeg. Slik begynte arbeidet med ”Kjeltringer”.

Intervjuet med den profesjonelle bankraneren – en ”venn” av Hells Angels, et miljø som ikke er spesielt preget av åpenhet - varte i flere timer. Materialet var, slik jeg vurderte det, oppsiktsvekkende ærlig, detaljert og reflektert, samtidig som den kriminelle kodeks om ikke å involvere ”andre” ble overholdt. Etter en tid intervjuet jeg også ett av hans ofre, en

banksjef som på sin siste dag på jobb i den aktuelle filialen, ble truet på livet av nevnte bankraner – en hendelse som endret hans liv, som levde i ham hver dag, flere år etterpå. Intervjuene styrket troen på å skrive ei bok som tok utgangspunkt i møtene mellom gjerningsmenn og ofre. Hva var deres historie? Hvordan opplevde de den kriminelle hendelsen? Hva betydde den for deres liv? Hvordan er det egentlig å leve som en yrkeskriminell? Hvordan oppleves det å bli utsatt for en yrkeskriminell? Eller å være i familie med en?

Slike spørsmål hadde jeg dels berørt som mangeårig dokumentareporter i Magasinet i Dagbladet. Dels hadde jeg feid overfladisk over temaene som nyhetsreporter under blant annet NOKAS-rettssaken i Stavanger. En nyhetsartikkel jeg skrev handlet f. eks. om den historiske linjen fra 1800-tallets ranskonge Oe Høiland til vår tids ”mesterhjerne” og ”dødsraner”, David Toska i lusekofte. Artikkelen var et eksempel på en type romantisering av den kriminelle verden jeg ønsket ”Kjeltringer” skulle bli et spennende og seriøst alternativ til.

Gjennom arbeidet med ”Kjeltringer” ga jeg meg selv tid og anledning til å trenge bak de tabloide overskriftene, med det mål å skrive en samling litterære og innsiktsfulle reportasjer fra den kriminelle underverden – i Rogaland, sett fra gjerningsmennenes og ofrenes ståsted.

3. JOURNALISTISK METODE – KILDER

3.1 ”Sopranos” og ”The Wire” i Norge?

Det er flere grunner til at offentlighetens kunnskap om menneskene i tunge kriminelle miljøer er begrenset. I disse miljøene risikerer man gjerne å miste en kroppsdel – eller livet - om man trår feil eller ”snakker”. Informasjonen kommer gjerne under etterforskning eller rettssaker, og kan være preget av fornektelse, løgn og taktikk. Historiene er oftest formidlet av journalister som ofte ikke har tid til, interesse av eller anledning til å gå i dybden, eller de preges av typiske kilder som advokater og politi. Historiene om ofrene blir oftest fortalt i tida omkring hendelsene eller rettssakene. Dermed får vi sjelden høre hvordan det gikk med dem – til slutt. Vi får sjelden høre hvordan det virkelig er å leve i den kriminelle underverden. Slikt overlates ”Sopranos” og ”The Wire”.

3.2 Å nærme seg et kriminelt nettverk

De fleste forbrytelsene i TS-komplekset fant sted rundt årtusenskiftet. I begynnelsen av 2007, da jeg begynte å arbeide med boka på heltid, var flere av de kriminelle ferdig med å sone, noen var fremdeles i fengsel, andre hadde skiftet adresse, navn eller gått under jorda. Etter å ha laget ei liste med de ønskede reportasjer og intervjuobjekter fra det svært mangfoldige TS-komplekset, gjorde jeg en rekke henvendelser på vanlig vis: direkte per brev, telefon, eller via aktører som advokater og politifolk. Én av de virkelige store utfordringene med bokprosjektet, var at det krevde intervjuer med svært mange kriminelle – og ofre. På blokka hadde jeg 10-15 svært interessante historier – og det mangedobbelte med intervjuobjekter. Jeg ville ikke kontakte alle samtidig, av frykt for at noen ville sende ut en melding i det kriminelle miljøet - om at ingen skulle la seg intervju. Jeg valgte derfor å henvende meg til noen få av gangen, for å bygge opp

tillitsforhold, før jeg gikk videre til nye potensielle intervjuobjekter. Tungvint, men en god forsikring.

3.3 Tillit og spilleregler

Å bygge opp tillitsforhold, innebar for min del å få anledning til å forklare prosjektet. Forsto de prosjektet, ville de neppe ha noe å frykte. Misforsto noen av de kriminelle prosjektet, ville det kunne slå uheldig ut – også for meg. Så og si alle yrkeskriminelle har langt flere forbrytelser på samvittigheten enn de er dømt for. Det ligger i sakens natur. Et poeng å stresse, var at jeg ikke skulle leke detektiv, men forholde meg til det de var dømt for, og ellers lytte til deres historie, bakgrunn, syn på egen og andres livsstil, på samfunnet og så videre. Spillereglene måtte være klare. Jeg ville gjerne at de leste det endelige manuset – det som berørte deres historie. Samtidig inngikk jeg aldri avtaler – verken muntlig eller skriftlig - om at de skulle få godkjenne manus. Jeg ville være ”lydhør for innspill”. Jeg ønsket at deres ”perspektiv skal komme fram” – etc. Å spille med åpne kort, var viktig. Som en politietterforsker sa til meg om ett av intervjuobjektene: ”Han er en veldig hyggelig kar. Men går du bak ryggen hans, har du en fiende for livet.”

3.4 Ingen treff på Gule sider

Flere av de jeg ønsket å intervju, var ikke å finne på Gule sider. Noen var døde. Andre var på ulikt vis gått under jorda: De hadde skiftet navn, hadde hemmelig telefonnummer, befant seg i fengsel etc. En av dem kom jeg til slutt i kontakt med ved å kombinere hans noe spesielle navn med ulike mailadresser som @gmail.com, @online.no, @yahoo.no. Noen var å finne i Folkeregisteret. Ellers gjaldt det å utnytte kontakter innen advokat-, politi- og journalistverdenen for å snappe opp nye etternavn, navn på folk man kunne gå via, hemmelige telefonnumre eller å lokalisere i hvilke fengsler folk sonet. En av dem lokaliserte jeg, ved at en kilde mente at hans kones fornavn var så og så. En annen mente at hans nye etternavn begynte på så og så. Kombinasjonen var løsningen. ”Hvordan i helvete fikk du tak i mitt telefonnummer? Det er hemmelig,” var én typisk start på disse bekjentskapene.

3.5 Å vente på latinamerikanere

Henvendelser pr telefon og brev resulterte gjerne i flere timers, dagers, ukers og ved ett tilfelle flere måneders taushet – før jeg fikk svar. Flere av de jeg kontaktet, gjorde research rundt min person, før de ringte meg opp igjen. Minst to av intervjuobjektene utviste merkbar redsel for at jeg var budbringer fra folk som ikke ville dem vel, enkelte for at jeg skulle snoke i deres kriminelle fortid.

Å gjøre avtaler med folk som er eller har vært i kriminelle miljøer, minner til tider om å gjøre avtaler med latinamerikanere. De dukker opp, eller de dukker ikke opp. De tar telefonen denne uka, eller neste måned.

De mest ”pålitelige”, var de i fengsel. En avtale med en innsatt, var – nesten alltid - bankers. Fengsel er dørgende kjedelig. Alternativt selskap kan være greit, om så med en journalist.

3.6 Betaling? Motivasjon?

Noen spurte hva de kunne få i betaling for å stille opp. Jeg forklarte at jeg ikke kunne drive med betalingsjournalistikk – og at det stort sett var tabu i Norge. Forklaringen ble godtatt. Objektene hadde andre motivasjoner for å stille opp, enn penger.

Research rundt potensielle intervjuobjekter kan derfor være nyttig, før man tar kontakt. Det kom meg f. eks. for øre at en person, som var regnet som sentral bakmann, hadde hatt en problematisk fortid i barnevernet. Samtidig lå det i kortene at han neppe var spesielt lysten på å legge ut om de interne forholdene i Hells Angels, hvor han var medlem da han ble fengslet. Jeg skrev et brev til ham i fengslet, der jeg spurte om han ville la seg intervju om sin oppvekst. Han svarte ja – etter et par måneder. Folk kunne være opptatt av moralsk oppreisning, rettferdighet, fokus på spesielle samfunnsproblemer – eller de hadde rett og slett et ønske om for en gangs skyld bidra til en ærlig framstilling av deres livsførsel. Noen syntes nok også det var gjevt å bli portrettert i ei bok.

3.7 Sikkerhet og trusler

Jeg er ingen krimjournalist til daglig, og vet det finnes kolleger som nærmest omgås både politi og kriminelle – som en slags kildepleie. Selv følte jeg behov for å gjøre visse sikkerhetsforanstaltninger, før jeg møtte fremmede mennesker med tungt rulleblad – uansett hvor sympatiske de framsto på telefon (for det gjorde de som regel). En kontaktperson i forlaget ble nesten alltid informert, før jeg gikk i slike møter, spesielt hvis de ikke fant sted på offentlige plasser. Fant de sted i private boliger, hadde jeg avtaler om å ringe forlaget tilbake på et bestemt tidspunkt etter møtet.

Enkelte intervjuobjekters mistenksomhet gled tidvis over i det paranoide. Ved et tilfelle ble jeg oppringt i arbeidstida, og spurt om vi kunne treffes øyeblikkelig. Vedkommende – som hadde et tungt kriminelt rulleblad - befant seg på ute på gata, utenfor mitt kontor, som den gang var Dagbladets. På den måten fikk han forsikret seg om at jeg virkelig var den jeg utga meg for.

Det er lett surrealistisk å intervju en person som har gått i dekning, og som peker mot det ene hjørnet av stua og sier at der går han aldri, for der går det an å bli skutt av snikskyttere utenfra – dersom ”bødlene” har sporet ham.

Ved et annet møte – under et intervju – opplevde jeg å motta det folk flest vil anse som trusler. Jeg tolket det imidlertid som uttrykk for frykt, en slags forsikring fra vedkommendes side, og en talemåte som var vanlig i miljøet han hadde vanket i.

Samtidig var det ubehagelig der og da. Det hjalp å si at en slik talemåte var unødvendig – og uakseptabelt.

3.8 Dybdeintervjuer og skriftlig materiale

Ønsket var å skrive ei bok som fortalte alvorlige kriminalhistorier, slik gjerningsmennene og ofrene opplevde dem. Samtidig stilte jeg helt vanlige journalistiske krav til etterrettelighet. De fleste hovedpersonene i boka møtte jeg over halvannet års tid, flere ganger, og oftest flere timer av gangen – foruten supplerende intervjuer på telefon. Noen hadde jeg hatt kontakt med i flere år. Når et offer og en gjerningsmann – for eksempel en bankraner og en banksjef – fortalte om samme hendelse, var det en god kontroll av fakta i seg selv. I tillegg intervjuet jeg som regel også familien, pårørende, fagpersoner, politi, vitner og andre relevante kilder. Samtidig var det nødvendig å innhente en omfattende mengde skriftlig materiale, for å kontrollere og utfylle historiene. Ikke minst fordi detaljer var glemt, eller ble husket feil. Gjennom ulike kilder fikk jeg tilgang til

mesteparten av etterforskningsmaterialet i TS-komplekset, totalt rundt hundre ringpermer med avhør, politirapporter, åsteds- og beslagsfotografier osv. Etterforskningsmaterialet utgjorde – sammen med dommene – det viktigste skriftlige korrektivet til dybdeintervjuene. Men jeg benyttet et vell av andre skriftlige kilder, som rapporter fra fengsel, skole, barnevern og kriminalomsorgen, avisarkiver og mikrofilm, folkeregisteret, Dun & Bradstreet etc.

Det var et mål, selv om reportasjene skulle skrives i en litterær stil, at dokumentarboka ikke skulle inneholde faktafeil. Når det fremkommer at himmelen er skyfri, at det hadde vært en kjølig natt, men at temperaturen på formiddagen var rundt null grader, så stammer dette fra etterforskningsmaterialet og kilder som Meteorologisk institutt. Avhør foretatt kort tid etter en grov kriminell hendelse kan være svært presise og detaljerte om alt fra dialoger og handlingsforløp til klokkeslett, typer biler og våpen. Flere av ofrene husket hendelsene detaljert flere år senere, fordi de var så skjellsettende i deres liv. Andre igjen husket mer, når jeg ut over i intervjuene refererte hendelsesforløpet, ifølge de skriftlige kildene. Både ranet av kvinnene i millionærboligen til Trygve Stangeland høsten 2000, og kidnappingsdramaet ved Holmendammen i Oslo ett år tidligere, var det mulig å rekonstruere minutt for minutt ved hjelp av etterforskningsmateriale – supplert med intervjuer av ofre, gjerningsmenn, politi og andre kilder. Jeg kunne i tillegg oppsøke åstedene sammen med gjerningsmenn og ofre, for en gjennomgang av hendelsesforløpet, skildring av stedet etc, kontrollert mot bl.a. politiets rapporter og åstedsbilder.

3.9 Troverdige kilder?

Hvor langt skal man gå for å sjekke en story? Hvor troverdig er ditt intervjuobjekt? Jeg etterstrebet å være profesjonell, å kreve dokumentasjon av så mye som overhodet mulig, selv om jeg som oftest fikk et godt forhold til de jeg møtte. For eksempel var enkelte av de dømte relativt troverdige. F. eks. kunne de la meg forstå at enkelte passasjer i dommer, forklaringer og liknende var løgner og et resultat av taktiske vurderinger. Utelatelser – ting som ikke kunne røpes der og da – ble fortalt. Tillitsforholdet ble over tid slik at de uten å blunke fortalte svært ufordelaktige ting om seg selv – noe som i høy grad også gjaldt bokas såkalte ofre. Samtidig skrøt jo flere av de med kriminell bakgrunn av hvordan de tidligere hadde bløffet og lurt alt fra familie til politi, barnevern og velmenende psykiatere. Hvorfor skulle jeg være noe unntak?

3.10 Djevelen i detaljene

Djevelen sitter i detaljene. For eksempel ønsket jeg å dokumentere ”Sander”s – etter eget utsagn - tilværelse som en svært voldelig torpedo, ransmann og utpresser over flere år. Han var jo kun dømt for noe av det. ”Sander” signerte en fullmakt til å ta ut hans ”rulleblad” fra politiets straffesaksregister, StraSak. Den dokumenterte et femtitalls pågripelser og siktelser – men få dommer, og mange henleggelse - i årene etter at han ble pågrepet for grov kidnapping i 1999, bare 19 år gammel. I tillegg kunne kilder i politiet bekrefte hans historie, i grove trekk.

En forretningsmanns fortid som japp på begynnelsen av 80-tallet, ble sentralt i ett av kapitlene. Men hvor lett er det ikke å pynte litt på en historie – eller huske feil - om et selvmordsforsøk fra da han satt i varetekt på Åna fengsel i juni 1984? Ofte tok jeg stikkprøver også på mindre viktige historier. I dette tilfellet fikk jeg skriftlig fullmakt fra

intervjuobjektet til å innhente hendelsesrapporten fra fengslet. Dermed ble jeg sendt på en runddans mellom to fengsler og kriminalomsorgen. Ingen ante tilsynelatende hvor arkivmaterialet var lagret. Da det endelig ble identifisert, nektet fengselsdirektøren meg adgang, trass i fullmakten. Jeg klaget avslaget inn for Kriminalomsorgen region Vest, og innhentet råd og eksempler fra Norsk journalistlag, og fikk etter flere uker innvilget innsyn. I ettertid følte jeg at jeg hadde brukt uforholdsmessig mye energi på å dokumentere det som ble rundt en side i boka. Samtidig var det tilfredstillende. Selvmordsforsøket kunne gjengis i detalj. Og jeg fikk bekreftet at intervjuobjektet – hvertfall i dette tilfellet - hadde gjengitt hendelsen svært presist, over 20 år senere. Ved å gå gjennom mikrofilm fra samme sommer hos Stavanger Aftenblad og Rogalands Avis, kunne flere biter i historien dokumenteres: alt fra flukten fra politiet, til bilder som viste frisyren, dressen og den unge, arresterte jappens eplekjekke fremtoning i det uvante blitzregnet.

Hvem av bankraneren eller banksjefen har rett i hvordan konfliktmeglingsmøtet dem i mellom fortonte seg? Det kan man få en indikasjon på ved å innhente den tre-fire år gamle sluttrapporten fra justisdepartementets meglerprosjekt, der møtet er beskrevet anonymisert, men gjenkjennelig.

Politiinformantens og stortysterens historie er svært omstridt. Var han i det hele tatt politiinformant? Her viste selv rettens konklusjon, som helte mot et nei, seg å være tvilsom. Reportasjen krevde at jeg skaffet meg tilgang til massiv skriftlig dokumentasjon, som vitnebeskyttelsesavtaler og etterretningsrapporter – noe jeg gjorde. Til slutt var det likevel et tomrom – der ord sto mot ord. Løsningen var å la leseren forstå når man hørte intervjuobjektets omdiskuterte versjon, samt å legge et intervju av politiets spaner og etterforskningssjef til slutt i reportasjen.

Ingen intervjuobjekter er troverdige eller ikke troverdige. Fakta – store og små detaljer - var noe jeg sjekket kontinuerlig, selv om det var tidkrevende.

4. PRESENTASJONSFORM

4. 1 Litterær reportasje

Historiene i ”Kjeltringer” har jeg som nevnt bestrebet å skrive som litterære reportasjer. Formen likner forsøksvis novellen. Innholdet er journalistisk og dokumentarisk. Dette er en stil jeg jevnlig forsøkte å dyrke under mine år som dokumentar- og featurereporter i Magasinet i Dagbladet, inspirert av samtidige ”guder” som Cordt Schnibben i Spiegel, eller 60- og 70-tallets New journalism-forfattere som Kerr, Capote, Wolfe og Talese. Litterære teknikker. Journalistisk etterrettelighet. Mange utfordringer og dilemmaer. En utfordring er at man trenger et langt mer omfangsrikt og detaljert råmateriale, når man ikke bare skal dokumentere en straffesaks viktigste fakta, men også skildre i detalj et drivende spennende, menneskelig drama. Alt blir et spørsmål om kildetilfang.

Da det tidligere medlemmet av Hells Angels ga meg tilgang til rapporter fra barnevern, lærere og skolepsykolog, satt jeg på en gullgruve. I tillegg fikk jeg tilgang til politiavhør og barnevernsnemndas rapporter om de første kjeltringstrekene til guttegjengen i Sandnes, som han vanket i på 70-tallet. Dermed var det mulig å skrive for eksempel at han tolv år gammel, i sitt første avhør lille lillejulaften 1975, nektet for at han drakk av

brennevinsflaska etter at han og kompisene brøt seg inn i kommunens lagerrom og brant opp gressklipperen.

4.2 Kontrakt med leseren

Men kan det ikke hende leseren tror jeg tar meg friheter - og dikter litt av og til?

Det er ikke få som er blitt beskyldt for å inneha en vel frodig fantasi, av de som har kastet seg inn i litterær reportasje, new journalism, fortellende journalistikk, non fiction. Kjært barn har nok så mange navn.

Utfordringen har jeg forsøkt å løse gjennom et forord, en slags kontrakt med leseren. Der redegjør jeg kort for den journalistiske tilnærmingen, og avklarer at boka overhodet ikke er noen ”dokumentarroman”. I Norge er dette utskjelte sjangerbegrepet som kjent ensbetydende med å blande fakta og diktning. Med andre ord noe helt annet enn mitt prosjekt. I ”Kjeltringer” er det for eksempel markert med fotnoter hver gang jeg benytter pseudonym. Norge er et lite land. Kriminelle som pressen ikke selv har gjort til kjendiser, foretrekker som oftest pseudonym – i det minste av hensyn til deres pårørende. Men i en dokumentar skal leseren informeres når et navn, av slike grunner, er fiktivt.

Fotnoter er selvfølgelig også nyttige til å gi annen fortløpende informasjon – om kilder, forbehold etc. De fungerer indirekte som påminnelser om at historiene er fra virkeligheten. En slik påminnelse er også vedleggene, hvor blant annet en kopi av en vitnebeskyttelsesavtale trykkes, antakelig for første gang i Norge. En annen ting jeg kunne informere om i forordet, er premissene for hvordan rekonstruere en persons tanker i en gitt situasjon. Slik at leseren forstår at hun ikke serveres dikt og løgn.

5. TIDSBRUK OG ØKONOMI

5.1 Å vente ut intervjuobjektet

Etter nesten ti år i Dagbladet, var jeg blant de som tok sluttpakke og begynte som frilanser, bosatt i Stavanger. Fra nyåret 2007 arbeidet jeg heltid med ”Kjeltringer,” etter å ha inngått kontrakt om utgivelse med forlaget Nordisk Kriminalkrønike – der det hele begynte. Også et større og kjent forlag var interessert i å lage dokumentarboka ”Kjeltringer”. Men det kan være verdt å merke seg, at dersom man må bruke mye tid på research og skrivearbeid, er det ofte mulig å framforhandle bedre økonomiske betingelser hos mindre forlag.

Jeg håpet å bruke et drøyt halvår. Det endte med at jeg arbeidet heltid med boka i halvannet år. Årsaken er blant annet – som nevnt over – at det å jobbe mot en rekke mennesker i et bestemt kriminelt nettverk, krevde en gradvis tilnærming, slik jeg vurderte det. Å bruke tid på folk, kan betale seg godt - stonymessig. Flere av de viktigste og mest gripende historiene ble fortalt ved tredje eller fjerde samtale. Her tenker jeg spesielt på ofrene, som satt på traumatiske og kanskje skamfulle historier de sjelden eller aldri delte med omverdenen. Det hender folk letter på sløret til en journalist, om ting de aldri har fortalt sine nærmeste.

Etter noen måneder innså jeg at ”Kjeltringer” ville bli som et drøyt hovedfag å regne, hva gjelder tidsbruk. Det passet greit. Jeg har kun mellomfag - i statsvitenskap, fra før. Jeg har vært i fast arbeid som journalist i femten år, og valgte nå å ta meg råd til å skrive

”min” hovedfagsoppgave - om fenomenet kriminalitet, sett fra ofre og gjerningsmenns ståsted.

For øyeblikket selger ”Kjeltringer” ganske godt. Som studier å regne, er betalingen akseptabel...

6. KONSEKVENSER

6.1 Sjeldne ytringer fra en lukket underverden

I den grad bokprosjektet skulle stå for avsløringer, var det å fortelle hvordan menneskene i den organiserte kriminelle verden tenker og lever – ærlig og usminket, og uten å stigmatisere eller romantisere. Likeså hvordan handlingene deres påvirker omverdenen – ofrene, men også pårørende. Det dreier seg også om ytringsfrihet, å få fortalt historier som ellers sjelden når ut i offentligheten, fra et miljø omsvøpt av trusler og taushet. Jeg kjenner for eksempel ikke til at noen i Norge tidligere har fortalt historien til en bakmann fra Hells Angels.

Historiene skulle stikke langt dypere og ærligere enn pressens til tider idylliserende, stereotype og svart/hvitt-aktige framstilling. De svært gode tilbakemeldingene på dokumentarboka – fra anmeldere og andre lesere, tyder på at den har lyktes i å formidle ærlig og usentimentalt en verden som befinner seg utenfor stuedøra til folk flest, men som folk flest kanskje ikke vil erkjenne.

6.2 ”Erkjennelse av den nye virkelighet”

Bergens Tidendes litteraturanmelder Geir Kjell Andersland skriver: ”At lille forblåste Jæren ved inngangen til det nye årtusen skulle være å ligne med det store utland i mafialiknende tilstander, er derimot vanskeligere å ta inn over seg. Men når forfatteren (...) i sine litterære og overbevisende reportasjer avdekker og dokumenterer Jærens organiserte kriminelle underverden, må leseren resignere og erkjenne den nye virkelighet.” (22.12.08)

BTs anmelder, som til daglig er regionsdirektør i Buf-etat region Vest, som dekker det statlige barnevernet i Rogaland, Hordaland og Sogn og Fjordane, karakteriserer bokprosjektet – med fokus på ofre og gjerningsmenn – som unikt. ”Bare av den grunn bør boken få mange lesere, selvsagt innenfor politi og rettsvesen, men også innenfor barnevern og sosialvesen.”

Reportasjen om bakmannen fra Hells Angels er i følge BT ”et forbilledlig lærestykke over hvordan omsorgssvikt, både fra foreldre og fra offentlig barnevern m.m., fosterer og utvikler kriminalitet. Fra barne- og ungdomskriminalitet til voksen, livsfarlig leder av organisert krimnettverk.”

Ved flere anledninger har fagfolk, som kjenner den kriminelle underverden gjennom sitt yrke, gitt uttrykk for at ”Kjeltringer” gir et ærlig, grundig og skremmende bilde av denne verdenen. Som i Jærbladet, som fikk lensmann Oddvar Tengesdal i Hå og advokat Fredrik Undheim på Jæren til å anmelde boka (15.12.08). Førstnevnte mente ”Kjeltringer” gir et troverdig bilde av den organiserte kriminaliteten i ”våre nære omgivelser”, samt av utfordringene politiet daglig står overfor. Advokaten vektlegger at siden intervjuene er gjort flere år etter at sakene er avgjort, ”er det ikke behov for taktiske

overlegninger, ikke nødvendig å pynte på sannheten og sin egen rolle. Historiene blir derfor fullstendige og overgripende.”

Stavanger Aftenblads anmelder mener reportasjene ”gir et usminket og ganske skremmende innblikk i kjeltringenes psyke og livsstil, og også et tankevekkende bilde på hvordan norsk justispraksis gjør det mulig for såkalte småkjeltringer ganske uforstyrret og over lang tid å utvikle seg til en følelseskald, profesjonell gangster.” (14.11.08)

Dagsavisens anmelder, til daglig krimjournalist, mener boka får fram ”historier fra et Sopranos-Norge få av oss kjenner.”

6.3 Ofrene gis et ansikt

En styrke som blir fremhevet, av mange lesere og kritikere, er måten ofrenes rolle blir belyst. Ofrene føler seg – merkelig nok - ofte glemte i straffesaker. ”Av samme grunn kommer ofrene mye bedre fram,” i boka, skriver advokat Undheim i Jærbladet.

”Alt har fått synke inn. Virkningene over tid er blitt klare. Dette er noe man sjelden får belyst fullt ut når man står midt oppi saken. Vanligvis vet man ikke om personen vil å falle ut av yrkeslivet, om tannskaden blir varig, om konsentrasjonsproblemene vil forsvinne.”

Boka har også belyst en annen type ofre av kriminalitet: de kriminelles familie: koner, barn, foreldre – eller de kriminelle selv som ofre gjennom f. eks. en vanskjøttet barndom. Boka har ført til relativt stor offentlig oppmerksomhet om ofrenes rolle, gjennom brede reportasjer i blant annet Magasinet i Dagbladet (01.11.08), Stavanger Aftenblads magasin Pluss (31.10.08) og Haugesunds Avis (23.12.08). Adresseavisens anmelder berømmer ”forfatterens innlemmelse av offerets status og helse etter en forbrytelse,” og legger til: ”Saken om banksjefen som, på sin siste dag på jobben, får rettet hagla mot hodet, er rystende god journalistikk.” (17.11.08)

6.4 Kriminalpolitisk debatt og innsikt

TV2s Tabloid valgte å bruke en hel sending (hvor jeg selv deltok) med utgangspunkt i ”Kjeltringer”s reportasje om ”Sander”, som eksempel på hvordan barnevern og politi mislykkes i å stanse unge småkriminelle til å gjøre karriere i tunge, organiserte kriminelle nettverk (19.11.08). Samme tema avstedkom en nyhetsreportasje i bl.a. VG (01.11.08). ”Kjeltringer” har fått oppmerksomhet i en rekke riks- og distriktsmedier ut over ovennevnte, og mange har, som Stavanger Aftenblads anmelder ment at dokumentaren ”tar livet av noen myter” - rundt temaene kriminalitet, gjerningsmann, offer og samfunn. Disse tilbakemeldingene er en indikasjon og bekreftelse på innsikten boka gir leseren – noe som for meg er dokumentarbokas viktigste konsekvens. Det er givende å bli oppringt en søndag formiddag, av en bibliotekar ved Kulturbiblioteket i Stavanger som forteller hvordan boka avslørte hans naivitet. Det er inspirerende å lese følgende sluttord i Bergens Tidendes anmeldelse.

”Thomas Ergo gir med denne boken mange en påkrevet realitetsorientering, foruten et sterkt argument for en mer forebyggende oppvektspolitikk.”

7. ANDRE ERFARINGER

7.1 Ting snur fort

Å nærme seg mennesker fra et kriminelt belastet miljø journalistisk, kan være en spesiell opplevelse. De fleste intervjuene ble tatt opp digitalt, fullmakter ble undertegnet, som når materiale og bilder ble tatt ut av offentlige etater, og til bruk i boka. Manus ble oversendt, og der innspillene var konstruktive, og det var de stort sett, ble de tatt til følge. Jeg bestrebet meg på å være åpen og redelig under hele prosessen.

I de fleste tilfellene har det gått smertefritt. Samtidig – når man omgås folk med kriminell bakgrunn – kan man erfare at ting snur fort.

Ett av intervjuobjektene kuttet brått og overraskende all kontakt et stykke ut i intervjuprosessen. Det neste året, sendte jeg brev og ringte, uten å få svar. Da jeg hadde skrevet reportasjen ferdig, like før trykking sommeren 2008, var jeg usikker på hva jeg skulle gjøre. Mye av informasjonen i reportasjen var sensitiv og personlig. Jeg inngikk aldri skriftlige avtaler, og det forelå sånn sett ingen formell adgang til å trekke reportasjen. Men hva er etisk korrekt? Og fornuftig?

Til slutt fikk jeg formidlet manus, vedlagt et forklarende brev, til intervjuobjektet via hans advokat, og satt en frist for tilbakemelding. Hørte jeg ingenting, var manuset å anse som problemfritt. Jeg hørte ingenting innen fristen. I dagene som fulgte ringte jeg hans advokat to ganger. Begge ganger konkluderte han at manus da måtte være problemfritt. Tre måneder etter bokutgivelsen har jeg fremdeles ikke hørt noe.

7.2 Den uventede reaksjonen

Et annet intervjuobjekt – som i likhet med alle hovedpersonene i boka nærmest har autorisert reportasjene om deres liv – opplevde å få negative tilbakemeldinger etter at den ble utgitt. Det førte igjen til en tilspisset situasjon, som jeg der og da opplevde som ubehagelig. Men etter at vi snakket ut, roet det hele seg. Jeg tror det er viktig å si klart og kontant fra om at framferd som kan framstå truende, er uakseptabelt.

Trolig er det ikke mulig å gardere seg hundre prosent mot ubehageligheter, dersom man jobber mot folk med bakgrunn fra kriminelle miljøer. Men der, som ellers i journalistikken, er det avgjørende å være åpen, ærlig og redelig.

Per i dag har jeg ingenting usnakket med noen av intervjuobjektene. Tvert i mot er mitt forhold til dem godt. Flere holder jeg fortsatt kontakt med - også blant de med kriminell bakgrunn.

Thomas Ergo, Stavanger, 15. Januar 2009

Fredrik Græsvik: *Skuddene på Serena hotell.*

Metoderapport – Skup

Skuddene på Serena hotell. Bok. Kagge forlag. Oktober 2008.

Redaktør: Vidar Kvalshaug, Kagge, Stortingsgt. 30, 0161 Oslo, tlf: 23118280

Kontakt: Fredrik Græsvik, Pinnelien 6, 5053 Bergen, tlf: 90557720

UTGANGSPUNKT:

14. januar 2008 kom Serena hotell i Kabul under et Taliban-angrep. Et tjuetalls nordmenn, med utenriksminister Jonas Gahr Støre i spissen, var på Serena da det smalt. To menn stormet skytende mot hotellinngangen og trengte seg forbi vaktpostene. Begge hadde bombelaster rundt livet. Den ene av de to angriperne utløste sin bombe etter å ha blitt skutt og skadet. Han tok med seg minst en person i døden. Den andre angriperen stormet inn på hotellet og skjøt en rekke personer. Blant de han skjøt, var Dagbladets journalist Carsten Thomassen og utenriksdepartementets Bjørn Svenungsen. Mannen som skjøt de to nordmennene, Muhammed Ramadan, løp så ut av hotellet og forsøkte å komme seg vekk.

Som TV2s utsendte reporter, var jeg selv på hotellet da det smalt, og gikk umiddelbart i gang med å forsøke å dokumentere hendelsen med tanke på TV2s kveldssendinger. Men, andre og viktigere oppgaver trengte seg på. I tiden fram til de to skadde nordmennene ble evakuert fra hotellet, deltok jeg i førstehjelpsarbeidet som ble utført. Carsten Thomassens liv stod ikke til å redde. Bjørn Svenungsen overlevde med små marginer. Muhammed Ramadan ble arrestert på Serena hotell samme kveld. Han innrømmet forbrytelsene, og ble i mai 2008 dømt til døden for angrepet som kostet åtte mennesker livet. Ramadan venter nå på at saken hans kommer opp for en høyere domstol.

Angrepet i Kabul førte til et politisk etterspill hjemme i Norge. Tre statsråder ble stilt til ansvar for at Carsten Thomassen ikke ble evakuert raskere vekk fra hotellet. Spesielt ble utenriksminister Jonas Gahr Støre kritisert forde hans folk ikke reagerte raskere. Kritikken mot Støre førte til at det ble holdt høringer i Stortinget. Undertegnede var en av to journalister som deltok i disse høringene. Angrepet fikk ingen tydelige politiske konsekvenser i Norge, men det førte til et tettere samarbeid mellom presseorganisasjoner og myndighetene rundt sikkerheten ved utenlandsreiser.

Sammen med TV2s fotograf Aage Aune og TV2s dokumentaravdeling, Dokument2, laget jeg dokumentarfilmen "Skuddene i Kabul" som ble vist første gang 18. februar 2008. Filmen ble senere kåret til årets nest beste dokumentarfilm av Association of International Broadcasters.

BOKIDÉ

Etter at filmen var vist, ble jeg kontaktet av forlegger Erling Kagge. I et møte med Kagge og redaktør Vidar Kvalshaug diskuterte jeg mulighetene for å skrive en bok med utgangspunkt i angrepet på Serena hotell. Fordi selve angrepet og det politiske etterspillet var særdeles grundig gjennomgått av norske medier, bestemte jeg meg for å takke ja til et tilbud om samarbeid med Kagge under forutsetning av at jeg kunne fortelle om helt nye sider ved angrepet.

Den overlevende gjerningsmannen pekte seg ut som et mulig utgangspunkt for et bokprosjekt om Serena. Hva var det som førte ham til hotellet en januarkveld i 2008? Hvorfor ville han gjennomføre et angrep, og hvorfor ville han drepe? Hvorfor endret han planen og forsøkte å komme seg vekk i live i stedet for å sprengte seg selv i lufta? Det var mange interessante spørsmål jeg kunne forsøke å få svar på.

Prosjektet ville åpenbart kreve mye tid og ressurser. Jeg ville bli nødt til å gjennomføre lange og trolig kostbare reiser i forbindelse med research til bokprosjektet, og det var åpenbart for meg at jeg ikke kunne garantere at dette ville resultere i en ferdig bok, før jeg var godt i gang. Med hjelp fra Kagge forlag søkte jeg stiftelsen Fritt ord om midler, og fikk dette. Med det hadde jeg også økonomisk frihet til å iverksette prosjektet.

RESEARCH/PROSESSEN

I mai 2008 reiste jeg til Kabul. Målet var å treffe gjerningsmannen, Muhammed Ramadan. Han hadde til da vært framstilt av afghanske myndigheter og i norske og internasjonale medier som en pakistaner tilhørende Taliban. Afghanske myndigheter brukte den internasjonale medieoppmerksomheten angrepet på Serena fikk til å sette fokus på problemene som strømmet inn fra nabolandet. Det var viktig for Kabul å skyve ansvaret for manglende sikkerhet over på Islamabad.

I Kabul kontaktet jeg lederen for det afghanske nasjonale sikkerhetsdirektoratet, Amrullah Saleh. Etter et par møter med Saleh og hans nestkommanderende, fikk jeg innvilget mitt ønske om å treffe Carsten Thomassens drapsmann. De neste par dagene hadde jeg tre timelange møter med Muhammed Ramadan. Jeg intervjuet ham via en av sikkerhetsdirektoratets egne tolker. Ramadan fikk ikke lov til å snakke så mye om selve angrepet. Målet mitt ble derfor å forsøke å forstå hvorfor han hadde handlet som han gjorde, og hvorfor han lot seg verve av Taliban. Det ble en helt annen historie enn den som tidligere var kjent via media.

Ramadan fortalte om barndommen og oppveksten i en flyktningeleir for afghanere vest i Pakistan. Han fortalte om hvordan han aldri hadde gått på skole, om hvordan han jobbet fra han var liten gutt, og om tragedien som rammet familien. Sommeren 2006 flyttet han ”hjem” til landsbyen Yusufkhel i Afghanistan. Etter noen uker ble landsbyen utsatt for et amerikansk bombeangrep. Blant de drepte var Ramadans fetter og bestevenn. Den unge mannen reagerte med voldsomt sinne, oppsøkte miljøet rundt moskeen, der han kom i kontakt med Taliban. Han ble sendt til en madrassa (religiøs skole) i Pakistan, og fikk enkel militær trening. Halvannet år senere var han klar til å gjennomføre sin hevn, eller jihad, mot de vestlige okkupantene i Afghanistan.

Ramadans historie er ikke unik, men hans historie er en del av en viktig begivenhet sett med norske øyne.

Utfordringen etter intervjuene med Ramadan, lå i å få bekreftet hans historie. Jeg følte ikke at jeg uten videre kunne stole på hans framstilling av seg selv som et slags offer for amerikansk feilbombing i Afghanistan.

Jeg reiste videre til Peshawar i Pakistan. Der kontaktet jeg flere pakistanske kolleger, blant dem den velrennomerte journalisten Rahimullah Yusufzai (The News). Han satte meg i forbindelse med en journalist fra Muhammed Ramadans barndomstrakter, Hassan Mahmoud fra Thal. På grunn av den uavklarte sikkerhetssituasjonen og pågående kamper mellom Taliban og pakistansk politi i grensetraktene mot Afghanistan, var jeg avhengig av støtte og hjelp fra lokale journalister før jeg bega meg inn i stammeområdene og til Ramadans barndomstrakter på jakt etter sannheten om Muhammed Ramadan. Hassan Mahmoud arrangerte en rekke intervjuavtaler for meg før jeg, med nygrodd skjegg og ikledd lokale klær, bega meg sørvestover fra Peshawar.

Jeg besøkte ruinene etter det som bare ett år tidligere hadde vært en stor flyktningeleir utenfor landsbyen Darsamand. Stedet der Ramadan vokste opp. Jeg gikk over markene

der han hadde gjetet familiens geiter og så det lille som var igjen av leirhytta han bodde i gjennom oppveksten. Og jeg traff barndomsvennen hans. Pakistanske Abdul Faraz. Sønn av mannen som leide ut en liten jordlapp til Ramadans far. Faraz, som umulig kunne ha avtalt en dekkhistorie med Ramadan etter at sistnevnte ble arrestert, bekreftet opplysningene Ramadan hadde gitt meg. Og han fortalte enda mer om livet i Darsamand, om vennskapet med den afghanske flyktningegutten, og om hvor forandret Ramadan var da han kom tilbake fra Afghanistan etter den fatale feilbombingen. Hassan Mahmoud arrangerte også møter med en lokal Talibankommandant og en lærer ved madrassaen der Ramadan var elev noen måneder – den eneste form for utdanning Ramadan noensinne fikk.

Etter reisen til Afghanistan og Pakistan sa jeg fra til redaktør Vidar Kvalshaug at jeg satt på nok materiale til en bok. En bok som kunne fortelle mye mer enn det som allerede var kjent. Som kunne forklare hva som fikk en ung mann til å drepe en norsk journalist på jobb. Det videre researcharbeidet gikk for det meste i å lese meg opp på nyere afghansk historie. Denne voldelige historien (fra Sovjets invasjon i 1979) var bakgrunnen for at Muhammed Ramadan endte opp som drapsmann. Jeg dro til Harvard University i Cambridge, Massachusetts, der jeg fikk tilgang til et rikholdig bibliotek (John F. Kennedy School of Government), noen av verdens beste bokhandlere, og ekspertise på religiøse skoler – madrassaer.

En viktig opplysningen gjensto å få bekreftet fra enda en kilde. Muhammed Ramadan lot seg angivelig verve til oppdrag for Taliban som følge av amerikansk feilbombing. På et tidlig tidspunkt i researcharbeidet (mens jeg var i Sør-Asia) kom jeg i kontakt med en kilde på generalnivå i Pentagon. Jeg traff vedkommende (som ønsker å være anonym) i New York i august 2008. Han bekreftet at det hadde blitt gjennomført amerikanske flyangrep mot landsbyen Yusufkhel i Paktikaprovinzen i Afghanistan sommeren 2008. Han bekreftet også at angrepet/angrepene var gjennomført om natten. Altså var det liten grunn til å betvile Ramadans historie. (Ramadan kunne ikke oppgi dato for selve angrepet – fordi det i hans kultur ikke er vanlig å forholde seg til datoer og årstall slik som hos oss).

Parallelt med at jeg samlet inn informasjon om Ramadan, hans bakgrunn og Afghanistans nyere historie, intervjuet jeg en rekke personer som direkte eller indirekte var involvert eller ble berørt av angrepet på Serena hotell. Jeg ville også fortelle historien om angrepet, og om hvordan det berørte norske myndigheter. Jeg intervjuet statsminister Jens Stoltenberg, utenriksminister Jonas Gahr Støre, hotelldirektør Christopher Newberry, Afghanistans utenriksminister Rangin Dadfar Spanta, utenriksdepartementets Bjørn Svenungsen, kolleger, bistandsarbeidere, embedsfolk, hotellgjester og ansatte ved Serena. (fullstendig intervjuliste med unntak av anonyme intervjuobjekter i stammeområdene i Pakistan er trykket bak i boken).

Det var også viktig for meg å beskrive den politiske prosessen og spillet som angrepet på Serena førte til. Jeg har også gjort en del betraktninger om medias rolle i bakkant av angrepet.

SPESIELLE UTFORDRINGER

Den mest utfordrende delen av arbeidet med boken, var sikkerheten. Arbeidet i Kabul var greit, med unntak av begrensningene rundt intervju situasjonen med Ramadan på grunn av behov for tolk og tilmålte tidsrammer. Jeg skulle selvfølgelig ønske at det hadde vært mulig å besøke landsbyen Yusufkhel i Afghanistan, og om mulig snakke med Ramadans familie, men det var for farlig. Det som lot seg gjøre, derimot, var å besøke barndomstraktene hans i Pakistan, selv om reisen dit gikk gjennom de lovløse stammeområdene vest i Pakistan. Lokale journalister hjalp meg. De ordnet med både reisetillatelse og en sjåfør jeg kunne stole på. Med journalister som Yusufzai i ryggen, ble arbeidet enklere og tryggere å gjennomføre. Det er sjelden vestlige journalister får mulighet til å reise inn i disse områdene, men angrepet på Serena, og det at jeg selv hadde vært tilstede på hotellet, satte meg i en særstilling. Angrepet var godt kjent, også i Pakistan, og regnes som en av Talibans mer vellykkede aksjoner på grunn av den voldsomme internasjonale oppmerksomheten det fikk (åtte personer fra fire nasjoner inkl Norge og USA ble drept).

Jeg var på Serena da det smalt. Jeg var der da Carsten Thomassen og Bjørn Svenungsen ble skutt. Jeg deltok i arbeidet med førstehjelp, og jeg hadde en sentral rolle i arbeidet med å få Carsten evakuert vekk (jeg hadde ansvaret for kommunikasjonen mellom oss journalister og representanter for ambassaden, UD, PST og Forsvaret). Jeg ble også en del av den politiske prosessen da jeg kom hjem fordi jeg tydelig ytret min misnøye med UDs rapportering og gjennomgang av det som skjedde, og fordi jeg ble invitert til Stortingets høring om angrepet for å forklare hvordan jeg opplevde det. Jeg sto i teltet i den norske leiren ved flyplassen i Kabul da utenriksministeren fortalte at Carsten Thomassen var død. En kollega jeg har kjent og vært på en rekke oppdrag sammen med siden 1994. Jeg traff mannen som skjøt Carsten, og sikkert ville skutt meg om han hadde fått sjansen. Det var av disse grunnene naturlig for meg å ha en tydelig rolle i boka. Deler av dette handler om mine opplevelser og følelser, men jeg har forsøkt etter beste evne ikke å la meg selv bli for fremtredende. Dette handler først og fremst om andre mennesker.

En siste og spesiell utfordring jeg vil nevne, er hensynet til Carstens nærmeste og de andre som ble rammet av angrepet på Serena hotell. Det er opplysninger om angrepet som jeg har valgt å holde tilbake. Opplysninger om reaksjoner og detaljer om skader som ikke er nødvendige for at leseren skal få forståelse for det voldsomme dramaet vi sto oppe i. Likevel mener jeg at det har vært umulig å skrive om de dramatiske begivenhetene uten å krysse en linje der Carstens nærmeste vil synes at det blir for privat eller personlig. Det beklager jeg, men slik er jo ofte journalistikken. Detaljene og ikke minst dramaturgien i historiefortellingen er brutal.

TID OG DEADLINE

Både for forlaget og meg var det åpenbart at boken om Serena måtte utgis høsten 2008, hvis den skulle skrives. Det er en aktuell bok om en fersk hendelse, som trolig ville ha svært begrenset interesse om den ble utgitt senere. Den ble derfor skrevet under enormt tidspress, med deadline i september. Derfra til utgivelse gikk det svært raskt. Fordi research-delen av arbeidet tok mye tid, var det forholdsvis liten tid igjen til selve skriveprosessen.

Jeg fikk permisjon fra jobben min i TV 2 for å gjennomføre prosjektet, og brukte ca to fulle arbeids måneder på dette. I tillegg kommer hundrevis av timer tatt av min egen fritid i det halve året fra jeg gikk igang med prosjektet til boka var publisert.

Askhelon, Israel
15. januar 2009

Fredrik Græsvik